

Uspredba silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima riječi u slavonskom i turopoljsko-posavskom dijalektu

Matijević, Mato

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:468931>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Engleski jezik i književnost i Hrvatski jezik i književnost

Mato Matijević

**Usporedba silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima riječi u
slavonskom i turopoljsko-posavskom dijalektu**

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Silvija Ćurak

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij Engleski jezik i književnost i Hrvatski jezik i književnost

Mato Matijević

**Usporedba silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima riječi u
slavonskom i turopoljsko-posavskom dijalektu**

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologija, grana kroatistika

Mentorica: doc. dr. sc., Silvija Ćurak

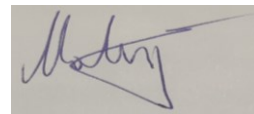
Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 20. 9. 2020.

0122226613

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak:

Ovaj rad govori o pojavljivanju silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima riječi u turopoljsko-posavskom i slavonskom dijalektu. Govori se o tome kako se prema normi silazni naglasci mogu nalaziti isključivo na jednosložnim riječima i na početnim slogovima dvosložnih i višesložnih riječi, no u svakodnevnom govoru dolazi do naglašavanja koje nije u skladu s normom. Nadalje, navodi se iz literature, koja obrađuje normu, da osobna imena ne treba podlagati normi, no da za ostale antroponime ne vrijedi isto. Što se tiče toponima, njih je u redu modificirati da bi bili u skladu s normom. Nakon pregleda odnosa norme i silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima, rad se bavi opisivanjem kajkavskog narječja i turopoljsko-posavskog dijalekta. Određuju se prostorne granice turopoljsko-posavskog dijalekta i opisuju se njegove jezične karakteristike. Rad se bavi silaznim naglascima na nepočetnim mjestima u imenicama, pridjevima, brojevima, zamjenicama i glagolima u turopoljsko-posavskom dijalektu. Slavonski dijalekt opisuje se u odnosu na štokavsko narječje, opisuje se prostorna određenost slavonskog dijalekta. Odrednice slavonskog dijalekta također su predstavljene s posebnim naglaskom na pojavnosti u kojima se silazni naglasak može pronaći na nepočetnim slogovima u riječi. Temeljna literatura koju ovaj rad obrađuje je rad Antuna Šojata *Turopoljski govori* (1982.), Lončarić Mije *Kajkavsko narječje* (1996.) i Kolenić Ljiljane *Slavonski dijalekt* (1998.).

Ključne riječi: silazni naglasak, kajkavsko narječje, turopoljsko-posavski dijalekt, štokavsko narječje, slavonski dijalekt

Sadržaj

Uvod	1
1. Norma o silaznim naglascima	2
1.1 Antroponimi	2
1.2 Toponimi	3
2. Odrednice kajkavskog narječja.....	3
2.1 Naglasni sustav kajkavskog narječja	3
2.2 Akcentuacija kajkavskog narječja	4
3. Prostorna određenost turopoljskih govora.....	5
3.1 Naglasni sustav turopoljsko-posavskih govora	6
3.2 Vokalizam i konsonantizam	6
4. Silazni naglasni na nepočtnim slogovima u turopoljsko-posavskim govorima	7
4.1 Silazni naglasni na nepočtnom slogu u imenica	8
4.2 Silazni naglasni u pridjevima, zamjenicama i brojevima	9
4.3 Silazni naglasni u glagolima.....	9
5. Slavonski dijalekt	10
5.1 Naglasni sustav slavonskog dijalekta	11
Zaključak	12
Literatura:	13

Uvod

Tema ovog rada pojava je silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima u turopoljsko-posavskom i slavonskom dijalektu. Pojava silaznih naglasaka na zadnjem slogu riječi nije u skladu s normom koja savjetuje protiv istih, dakle ona propisuje mogućnost pojave bilo kojih od četiri naglasaka na prvom slogu višesložnih riječi, a na unutarnjim slogovima višesložnih riječi propisuje samo uzlazne naglaske. U radu će se iznijeti detaljan pregled prozodije oba dijalekta s pojačanim fokusom na silazne naglaske u nepočetnim slogovima da bi se ukazalo na veliku raznolikost hrvatskih govora koji vrlo često odstupaju od norme, unatoč činjenici da je ona usutavljena baš uz pomoć tih istih dijalekata. Rad donosi pregled odnosa norme prema silaznim naglascima na nepočetnim slogovima i daje uvid u odstupanja koja omogućavaju silazne naglaske na nepočetnim slogovima. Nadalje, rad daje kratak opis kajkavskog narječja i turopoljsko-posavskog dijalekta s ciljem boljeg razumijevanja prozodije turopoljsko-posavskog dijalekta. Kajkavsko narječje izabrano je za ovaj rad zbog karakterističnog odnosa prema naglascima koji su bez obzira na svoju vrstu mogu pronaći na bilo kojem slogu. Turopoljsko-posavski dijalekt izabran je za potrebe ovog rada zbog autorove upoznatosti s dijalektom, ali i zbog tvrdnje Antuna Šojata da o turopoljsko-posavskoj akcentuaciji nema mnogo literature. Kajkavski naglasni sustav sastoji se od tri naglasaka: kratkog " (silina na kratkom silabemu), dva duga ^ (cirkumfleks, silazni) i ~ akuta (uzlazni), a detaljniji pregled naglasnog sustava donosi Stjepan Ivšić u svom djelu *Jezik Hrvata kajkavaca* (1936.). Pri opisu kajkavskog narječja dati će se sažet prikaz vokalizma i konsonantizma, kao i nekih od ostalih temeljnih odrednica kajkavskog narječja poput odraza jata. Slavonski će dijalekt također biti sažeto opisan u sklopu štokavskog narječja zajedno sa svojim bitnim odrednicama. Glavni naglasak staviti će se na silazne naglaske na nepočetnim slogovima u oba dijalekta.

1. Norma o silaznim naglascima

Norma nalaže da se naglasak ne može nalaziti na posljednjem slogu. Silazni naglasci pojavljuju se isključivo na jednosložnim riječima i na početnim slogovima dvosložnih i višesložnih riječi. Iako su ova navedena pravila normativna, *Gramatika hrvatskoga jezika* Silića i Pranjkovića navodi da se u nekim područjima zapadnoštokavskavskog govora pojavljuju silazni naglasci na nepočetnim slogovima kao i na zadnjem slogu. Navedeni primjeri su *organizâtor*, *reĭkt* i *defĕkt* (Silić, Pranjković 2007: 20). Nadalje, u poglavlju o fonologiji u *Hrvatskoj gramatici* koju piše Vesna Zečević govori se o tome kako su dublete često običnije nego njihovi normativni parnjaci. Na primjer, složenice kao *brodòvlâsnĭk/bròdovlâsnĭk*, posuđenice kao *dirigènt/dirigent*, strana imena kao *montevideò/montevideo* i genitivi množine s nepostojanim *a* i uzlaznim naglascima u ostalim padežima kao *iskustava/iskûstava* (Zečević, et al. 2005: 71). Nadalje, u imenica koje imaju uzlazni naglasak u nominativu, taj naglasak često metatonira u silazni kada se iste nađu u vokativu. U djelu *Silazni naglascima na nepočetnim slogovima riječi* govori se: „Ako su uzlazni naglasci u nominativu na nepočetnom predzadnjem slogu kao u riječima *bjegûnac*, *Dalmatĭnac*... vokativni bi naglasak, teorijski uzevši, mogao biti četverolik: kao i u nominativu...mogao bi metatonirati u silazan zadržavajući svoje mjesto iz nominativa (dakle: *bjegûnĉe*, *Dalmatĭnĉe*)“ (Škarić, et al. 1987: 146).

1.1 Antroponimi

U antroponime pripadaju osobna imena, nadimci, prezimena i etnonimi. Prema *Hrvatskoj preskriptivnoj akcentologiji* Helene Delaš kod stranih vlastitih imena koja su pisana latinicom treba se sačuvati izvorni pravopis, a izgovarati ih se treba samo našim fonemima koji su najsličniji izvornim. Prema tom djelu baš iz razloga što su ta imena strana, nema razloga pokušavati ih uklopiti u naglasni sustav hrvatskog jezika, no kroatizirati treba imena koja smo posvojili (*Rîm*, *Aténa*, *Bĕĉ*...). Zbog slabog poznavanja izvornog jezika, ista strana imena različiti govornici različito i izgovaraju. Na primjeru *Mandali*, govornici obično naglašavaju predzadnji slog, dakle *Mandăli* (Delaš 2013: 89-91)

Delaš također tvrdi da iako se strana imena naglasno ponašaju kao strane riječi, još uvijek postoje dvojbe o tome kako postupati s domaćim vlastitim imenima. U njima je veza između označenog i označitelja vrlo čvrsta i vlastito ime dio je čovjekova identiteta pa je njegov točan izgovor ne samo znak raspoznavanja, nego i obveza. Prema Delaš imena i prezimena također

nose i važne obavijesti o svome podrijetlu, značenju, o značajkama hrvatskih mjesnih govora, o hrvatskoj jezičnoj i o kulturnoj prošlosti (Delaš 2013:91-92). Dakle, osobna imena su sredstvo identifikacije i ljudi na njih gledaju vrlo osobno. Iz tog razloga jezik bi trebao dopuštati devijacije od norme.

1.2 Toponimi

Kada se mjesne norme ne podudaraju s normama standardnog jezika pojavljuje se pitanje o tome koja od normi bi trebala biti ispoštovana. Načelno je pravilo da mjesna norma podilazi normi standardnog jezika jer to prilagođavanje jeziku pridaje jednodobnost i nepodvojenost, no praksa pokazuje da standardna norma nije uvijek stabilna (Delaš 2013: 91-92). Babić navodi kako su vlastita imena i toponimi različita kategorija od etnika i ktetika. Po njemu vlastita imena i toponimi postoje u standardnom jeziku kao leksičke jedinice u nominativu jednine ili množine s rodom koji su jednaki kao i u govoru iz kojeg dolaze. S druge strane, etnici i ktetici graniče s općim imenicama jer su u standardu kao gramatička tvorbena kategorija. Iz ove podjele dalo bi se zaključiti da vlastita imena i toponimi imaju neki stupanj ograđenosti od norme te im se dopušta da zadrže dijalektne utjecaje. Etnici i ktetici, naprotiv, gube ta obilježja radi pojednostavljenja i usustavljivanja norme. Dakle, kada je mjesni naglasak u skladu s normom tada se uzima, čak iako bi se na temelju zapadnonovoštokavske osnovice moglo i drugačije naglasiti (Delaš 2013: 93). No, do podvojenosti dolazi tek kada naglasak nije u skladu s normom.

2. Odrednice kajkavskog narječja

Kajkavski dijalekti razvili su se iz zapadnojužno praslavenskog lingvističkog sustava, koji se dijeli na četiri dijalekatske skupine prema zemljopisnom položaju, točnije iz panonske dijalekatske skupine. Dijalekti kajkavskog narječja su: zagorsko-međimurski dijalekt, križevačko-podravski dijalekt, turopoljsko-posavski dijalekt, prigorski dijalekt, goranski dijalekt i donjosutlanski dijalekt. Klasifikacijski kriteriji kajkavskog narječja su konsonantizam *tj, *dj, *stj/skj, *zdj/zgj, refleksi poluglasa ě, ə, naglasni razvitak i refleksi ɔ, /.

2.1 Naglasni sustav kajkavskog narječja

Stjepan Ivšić u svom djelu *Jezik Hrvata kajkavaca* (1936.) donosi podjelu kajkavskih govora prema naglasnom sustavu u kojemu su metatonija i metataksa naglašenije nego u ostalim

narječjima hrvatskog jezika. Metatonija je „promjena mjesta naglasaka u istoj riječi, npr. u hrv. genitivu množine prijate'ljā prema nominativu jednine pri'jatelj“¹, dok je metataksa „premještanje akcenta iste vrste sa sloga na slog“². Kajkavski osnovni naglasni sustav je tronaglasni, a sastoji se od kratkog, dugosilaznog i akuta. Prema tome, Ivšić je u djelu *Jezik Hrvata kajkavaca* podijelio kajkavske govore prema područjima, uzimajući u obzir metatoniju i metataksu, na: sjeverozapadno govorno područje s metatonijskim dugosilaznim ^ naglaskom, jugozapadno govorno područje bez metatonijskog dugosilaznog ^ naglasaka, jugoistočno govorno područje s metataksom dugosilaznog ^ naglasaka i sjeveroistočno govorno područje s metatonijskim akutnim ~ naglaskom i metataksom kratkog " naglasaka. Osnovu većine kajkavskih dijalekata čini sedam vokala: *a, e, i, o, u, ɛ i ɔ*. Kajkavski vokalizam, tj. glavninu kajkavskoga narječja, obilježava „specifično izjednačenje starohrvatskih samoglasnika i slogotvornoga *l*, dakle *e i ɛ > e*, poluglas *ə (< ɔ, ɔ)* i *ě > ɛ*, a *o i ! > ɔ*“ (Lončarić, Celinić, 2010: 86). U osnovnom kajkavskom naglasnom sustavu naglašen može biti dug i kratak slog, a svi naglasci mogu doći na svaki slog u riječi. Nenaglašena duljina je jedina koja se ne može pojaviti na svakom slogu u riječi, ona dolazi samo ispred dugog i kratkog naglasaka. Konsonantizam skupina **tj, dj** odrazio se različito u različitim dijalektima: zagorsko-međimurski **tj, dj** - *č, j*, križevačko-podravski- **tj, dj**- *č, dž*, turopoljsko-posavski **tj, *dj – č, dž/j*, prigorski **tj, *dj – č, j*, goranski **tj, *dj – č, j*. Također, u slijedu *zg* javlja se *z* na granici riječi (*mozga*).

2.2. Akcentuacija kajkavskog narječja

S obzirom na to da se ne može utvrditi opća hrvatska akcentuacija „mora se početi od praslavenske, odnosno prajužnoslavenske akcentuacije“ (Lončarić, 1996: 40). Kajkavski naglasni sustav „imao je inventar od tri naglasaka: jedan kratak“ (silina na kratkom silabemu) i dva duga ^ (cirkumfleks, silazni) i ~ (akut, uzlazni)“ (Lončarić, 1996: 34). Cirkumfleks se pojavljuje u kontrakcijama gdje prvi vokal sažete skupine ima silinu (*znáješ –znâš*), kratki naglasak“ izjednačava se s praslavenskim novim akutom a nalazi se u „kontrakcijama gdje je drugi vokal imao silinu . . . i povlačenjem akcenta s poluglasa u slabom položaju na dug slog“ (Lončarić, 1996: 34). Iz prakajkavske akcentuacije koju izlaže Ivšić u svom djelu *Jezik Hrvata kajkavaca* (1936), da se iščitati sljedeće: svaki slog je mogao biti i dugi i kratki, a opreka po tonu postajala je samo u prvom (dugom) slogu; unutrašnji slogovi su mogli biti

¹ metatonija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 3. 9. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40396>

² metataksa. Hrvatski jezični portal, Pristupljeno 3.9.2020. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

naglašeni samo ako su bili dugi (i tada su bili uzlazni), posljednji slog mogao je biti naglašen (i dug i kratak) i to vjerojatno silazno naglašen (Lončarić, 1996: 40-41). Promjene na prozodijskom planu uzrokovale su promjene i u vokalizmu (otpadanje poluglasa u slabom položaju, kontrakcija vokala nakon otpadanja intervokalnog *j*) (Lončarić, 1996: 41-42), nakon spomenutih prozodijskih procesa govorimo o osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji koja se sastojala od „tri naglasaka (prozema sa silinom), s nenaglašenom duljinom u slogovima ispred naglasaka (prednaglasna duljina)“ (Lončarić, 1996: 47). U kajkavskom narječju pronađena su dvadeset i dva različita tipa prozodijskih sustava „a s velikom se vjerojatnošću može pretpostaviti da će se u dosta brojnim još neistraženim kajkavskim mjesnim govorima naći još nekoliko tipova“ (Lončarić, 1996: 57), Lončarić ih dijeli na pet skupina (A- s tri prozodijska obilježja, B- s dva obilježja: mjestom naglasaka i kvantitetom, C- s dva obilježja: kvantitetom i tonom, D – s jednim obilježjem: kvantitetom, E – s jednim obilježjem: mjestom naglasaka) (Lončarić, 1996: 58).

3. Prostorna određenost turopoljskih govora

Iako područje Turopolja obuhvaća ravnicu južno od Zagreba ograničenu „sa sjevera rijekom Savom, a sa zapada Vukomeričkim goricama“ (Šojat, 1982: 318), Antun Šojat u svom radu *Turopoljski govori* obrađuje područje šire od navedenog koje uključuje i „sela na istočnim obroncima Vukomeričkih gorica“ (Šojat, 1982: 318). Opisano je područje povijesnog Turopolja u kojem se „nalazi tridesetak sela, povezanih nekoliko stoljeća istim društvenim uređenjem, koje ih je oštro odvajalo od susjednih sela izvan 'plemenite općine turopoljske““ (Šojat, 1982: 318). Važno je napomenuti da se iz današnjih govora turopoljskih sela može zaključiti kako „su u prošlosti ti granični 'izvanturopoljski' govori prolazili istu jezičnu evoluciju i da su rezultati toga razvoja danas, barem u bitnim govornim karakteristikama, isti“, te da „Na taj je način *turopoljski govorni tip* proširen i izvan granica užeg Turopolja“ (Šojat, 1982: 318-319). S obzirom da je područje o kojem govorimo dosta prostrano, došlo je do utjecaja govora perifernih mjesta na središte tog područja i obratno, drugim riječima, promjena govornih crta u odnosu periferija/središte događala se uzajamno. „Slične se pojave mogu utvrditi i u akcentuaciji, morfologiji i u drugim jezičnim razinama tih govora (Šojat, 1982: 319). Kroz godine, neizostavan je utjecaj standardnog jezika i obližnjih gradova na turopoljske govore tako da ćemo se djelom Antuna Šojata koristiti imajući na umu da je Šojat turopoljske govore promatrao početkom dvadesetog stoljeća. Utjecaj velikog grada poput Zagreba „iako leži u kajkavskoj sredini . . . njegov kajkavski govor (je) veoma daleko od bilo

kojega seoskog kajkavskog govora“ (Šojat, 1982: 326). Također, bitno je spomenuti da su godine sa sobom donijele modernizaciju društvenoj zajednici što znači da se i leksik turopoljskih sela promijenio i više se ne temelji isključivo na pojmovima vezanim za poljoprivredu i svinjogojstvo kao osnovnom djelatnošću kojom su se mještani nekada bavili (Šojat, 1982: 326). Utjecaj zagrebačkog kajkavskog govora osjetio se kod starijih Turopoljaca i u vrijeme kada je Šojat pisao svoj rad „izbjegavaju se otvoreni, zatvoreni ili labijalizirani vokali *vôk* > *vûk*“ (Šojat, 1982: 326). Jezični kontakt različitih političkih, ekonomskih, crkvenih i sudbenih zajednica (Šojat, 1982: 328) također je utjecao na turopoljske govore, ali to je očekivano pogotovo u današnje vrijeme kada je povezanost ruralne zajednice s većim zajednicama vrlo čvrsta, kako s gledišta infrastrukture, tako i s gledišta internetske povezanosti koja posebno ima utjecaj na govor najmlađih generacija.

3.1 Naglasni sustav turopoljsko-posavskih govora

Osnovna kajkavska akcentuacija obrađena je u Ivšićevom, već spomenutom, djelu, a „formira (se) oko X. st., kada se, najvjerojatnije u gotovo isto vrijeme, slovenski jezik sa svojim specifičnim pojavama, upravo najprije progresivnom metataksom cirkumfleksa, odvaja od ostaloga dijela JZ, odnosno zJZ“ (Lončarić, 1996: 39). „Kajkavski turopoljski govori idu prema Ivšićevoj podjeli u III. grupu kajkavskih govora koji, prema njegovoj terminologiji, imaju revolucionarnih promjena u odnosu na osnovnu kajkavsku akcentuaciju“ (Šojat, 1982: 368), a tu III. grupa kajkavskih govora prema Ivšićevoj podjeli obilježava metataksa kajkavskog metatonijskog akcenta [^] „na slog naprijed u obliku akcenta " “ (Šojat, 1982: 368). Također, zabilježeno je da se taj sekundarni akcent može u određenim govorima produljiti u ~, prema tome Šojat donosi primjere *sělo* > *pōsel*, *žěna*, *ženà*, *letî*, *sūša* (Šojat, 1982: 368). Osim što kajkavske govore turopoljski sela obilježava troakcenatski sustav ([^],~,[˘]), naglasak je turopoljskih sela morfološki pokretan kako to izlaže Antun Šojat: *glāva* – *glāvu* – *glavûm*, *ōrej* – *orèja* – *orejôf* (Šojat, 1982: 369).

3.2. Vokalizam i konsonantizam

Turopoljski fonemi rezultat su razvoja kajkavskog vokalnog sustava. Razvoj vokalizma u kajkavštini „bio je ovisan o kvantiteti i naglasku . . . može se razlikovati razvoj u naglašenom slogu, kratkom i dugom, nenaglašenom, također kratkom i dugom, i, što je rjeđe, razvoj posebno u prednaglasnom i zanaglasnom slogu, te uz određene samoglasnike i suglasnike“ (Lončarić, 1996: 73). Izjednačavanje na razini kvantitete, dakle, izjednačavanje jata i

poluglasa, na kajkavskom području je „u dugom slogu diftongirana, slično kao i kontinuantata u (i)jekavskim štokavskim govorima“ (Lončarić, 1996: 74). Riječ je o diftongu *ie* u većini slučajeva. Diftongom se naziva složeni vokal „pri čijem se izgovoru unutar istoga sloga klizi iz položaja jednoga samoglasnika u položaj drugoga . . . Taj se jednosložni samoglasnik može smatrati spojem dvaju samoglasnika u jedan glas“³. Diftonzi mogu biti dugi ili kratki, a obilježje dužine odnosi prema njihovoj kvantiteti. Otvoreni diftonzi nazivaju se još i jakima i dobivaju samoglasničku ulogu dok zatvoreniji „dobiva nesamoglasničku, poluvokalsku ulogu“⁴. Vokali poput *e* (< *ě=ə*) nikada nisu mogli stajati u inicijalnom položaju, a *v̂* se odrazilo kao *v(u)*. Lončarić i Celinić u svojem radu *Dalibor Brozović o kajkavštini*, obrađuju analizu kajkavskih dijalekata Aleksandra Belića prema kojoj turopoljsko-posavski dijalekt izjednačava s Ivšićevom III. skupini govora „a karakterizira ga, prema Brozoviću, pojava povlačenja metatonijskog cirkumfleksa prema početku riječi, izjednačeni *o* i *l̂* većinom čuvaju posebnu fonološku vrijednost (uglavnom kao *o*), a dio je govora i u tom dijalektu izjednačio njihov refleks“ (Lončarić, Celinić, 2010: 84). Ako se *l* nađe na kraju sloga tada ono ne prelazi u *o* (*selce*), *s* dok je uporaba protetičkog *h* i *j* zastupljena (*Hadam, Jana*), protetičko *v* izostaje u istočnim i južnim govorima kajkavskog narječja. Konsonantizam skupina **tj*, **dj*, **stj/skj*, **zdj/zgj*, u turopoljsko-posavskom dijalektu odrazio se kao **tj>č*, **dj>dž/j*, **stj/skj>šč*, **zdj/zgj>ždž*.

4. Silazni naglasci na nepočtetnim slogovima u turopoljsko-posavskim govorima

Već spomenuta III. grupa Ivšićevih kajkavskih govora, u koju pripadaju turopoljski govori, ima znatnih promjena u odnosu na osnovnu kajkavsku akcentuaciju „Uz metataksu kajkavskog metatonijskog akcenta ^ na slog naprijed u obliku akcenta“ (Šojat, 1982: 368). Šojat također navodi da je govor mjesta Mraclin karakterističan za Turopolje prema akcentuaciji. Naglasak ^ može se realizirati kao „zbog relativne kratkoće dugih akcenata i redovite mogućnosti pokraćivanja . . . u bržem govornom tempu“ (Šojat, 1982: 370). Može se često čuti u govoru Turopoljaca primjere koje navodi i sam Šojat: *vräk, däl, idem* (Šojat, 1982: 370). Turopoljski akut ~ razlikuje se od štokavskog i čakavskog jer je kraći i ima uzlaznu skokovitu intonaciju, a „nizina glasa, prije tonskog skoka prema gore, ravna (je) i

^{3,4} diftong. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 3. 9. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15047>.

traje gotovo toliko koliko i njegova tonska visina“ (Šojat, 1982: 371-372). Naglasak " tromiji je i dulji od štokavskog i čakavskog, ali „može imati i karakteristike kratkosilaznog akcenta u ta dva druga naša narječja“ (Šojat, 1982: 372). Prednaglasne dužine također se razlikuju u turopoljskim govorima od ostalih naših govora jer su kraće i ravnoga tona (ponekad i uzlaznog tona). Kratki se akcent može ostvariti na svim slogovima u riječi (Šojat, 1982: 282). Kratkosilazni se naglasak također pojavljuje „na starom mjestu kad se govorna jedinica proširi enklitikom“ (Šojat, 1982: 383), no Šojat nadodaje kako je ta pojava rijetka i da ipak znatno prevladava pomicanje krajnjeg kratkosilaznog naglaska na prethodni slog, a pod primjere navodi: *jesù mi sè pojèli, snèja i ženà mu* (Šojat, 1982: 383). Za turopoljske govore karakteristično je da se naglasak " „čuva na zatvorenom krajnjem slogu u riječima stranoga podrijetla . . . *prevarànt*“, također „na kraju (se) riječi ostvaruje i u nekim riječima, leksički vezan . . . *jedenàjst*“ (Šojat, 1982: 383). U turopoljskim govorima provodi se i „kanovačko duljenje“, tj. dolazi do ostvarivanja kanovačkog akcenta „Pojave kratkosilaznog sekundarnog na položajima 'kanovačkog akcenta' u središnjim i u istočnim govorima ostaci su starijeg stanja“ (Šojat, 1982: 384), ono se pojavljuje u dvosložnim i trosložnim riječima koje su imale kratko naglašen zadnji slog i „u oblicima koji su nastali širenjem osnovne riječi naglašeni se slog opet pokraćuje (öblok – öblöki)“ (Šojat, 1982: 384).

4.1 Silazni naglasci na nepočetnom slogu u imenica

Silazni naglasci u jednosložnim riječima uvijek su kratkosilazni, a ono što je posebno zanimljivo su imenice muškog roda na suglasnik koje „u književnom jeziku imaju dugouzlazni akcent na predzadnjem slogu genitiva pl. (npr. gen. pl. *gradóvā*) u turopoljskim govorima imaju u tom padežu dugi silazni akcent na nastavku“ (Šojat, 1982: 391), dakle riječ *gradova* na turopoljsko-posavskom dijalektu je *gradôf*. Imenice koje imaju naglasak na nastavku genitiva množine „mogu imati akcent na ultimi i u dativu pl.: *ludêm, vragêm, sinêm, dedêm, možêm*“ (Šojat, 1982: 391). Naglasak može biti na nastavku u lokativu i instrumentalu *o možê, o sinê, o dedê, na bregê* (Šojat, 1982: 391). No, ta pojava je uočljiva i u drugim riječima poput *tjèden – tjenôf*, ali isto je vidljivo i u deminutivima na -ek u istočnim i središnjim govorima *sinekôf, picekôf* (Šojat, 1982: 391).

Imenice srednjeg roda koje su višesložne i u nominativu jednine imaju " naglasak „na medijalnom slogu, u pluralu (osim u genitivu) obično zadržavaju singularni akcent (nom. pl. *kolèna*: nom. sg. *kolèno*)“ (Šojat, 1982: 393), u genitivu množine taj naglasak prelazi na prethodni slog i mijenja se u ^ . Imenice koje označavaju mladunčad (*tele, prase, žrebe*)

zadržavaju" naglasak na unutarnjem slogu u svim oblicima *telèta, prasèta, žrebèta* (Šojat, 1982: 394). Imenice na *-išče* imaju" naglasak na preposljednjem slogu (penultimi) *dvorišče* (Šojat, 1982: 394).

Imenice ženskog roda imaju kompleksniju strukturu silaznih naglasaka koja se veže uz metatoniju ^ naglasaka u genitivu i instrumentalu jednine, prevladava tzv. antološki akcent (Šojat, 1982: 396) i tu se može pronaći silazne naglaske na nepočetnim slogovima poput *štijàče, kobìle* u genitivu jednine i u instrumentalu jednine *z lopàtum, zemlìcum*. U imenicama ženskog roda a-osnova koje imaju naglasak" na početnom ili unutarnjem slogu, zadržava se nominativni naglasak, a „u gen pl. i imenice s kratkim osnovnim slogom mijenjaju akcent" u ^ (*bez lopàt*)“ (Šojat, 1982: 396) u trosložnim imenicama nema te metatonije. U višesložnim imenicama ženskog roda u instrumentalu jednine na preposljednjem slogu pojavljuje se ~ naglasak *slobōda, sramōta, čistōča* (Šojat, 1982: 397). Na krajnjem slogu imenice tipa *žena* i *roka* koje tvore genitiv množine bez nastavka, imaju ^ naglasak i nepostojano *e*: *žēn, sramōt, bresēk* (Šojat, 1982: 397).

4.2 Silazni naglasci u pridjevima, zamjenicama i brojevima

Naglasak na nastavku imaju pridjevi poput *zèlen (zelenōga)* i *krvâf (krvāvoga)* (Šojat, 1982: 400). U zamjenica za potrebe ovog rada, zanimljiv je ostvaraj ^ akcenta na zadnjem slogu koji se povremeno ostvaruje u genitivu i instrumentalu „a paralelan je akcentu imenica tipa *žēna*“ (Šojat, 1982: 402). Sličnost sa štokavštinom imaju brojevi od jedanaest do devetnaest, naglasak kod tih brojeva povlači se na preposljednji slog, pa tako imamo: *jedenäjst, devetnäjst* (Šojat, 1982: 406).

4.3 Silazni naglasci u glagolima

Šojat se služi Maretićevom podjelom vrsta glagola, akcenatski nam je zanimljivo da glagoli prve vrste „s prvotnim akcentom na nastavku imaju na kratkoj penultimi akcent“, a ne akut“ (Šojat, 1982: 407). U glagolima II.(svenōti), III.(držāti), IV. (gnojiti), V.(davāti) i VI. (daruvāti) vrste prema Maretiću također bilježe naglašene unutarnje, preposljednje ili posljednje slogove, a najčešći naglasak je“. Kod prefingiranih glagola u supinu „akcent (se) povlači na penultimu i ostvaruje kao" ili ~ : inf. *popiti*“ (Šojat, 1982: 409). U prezentu glagola također je zabilježen" naglasak na penultimi: *bežāti, živèti, dojiti* (Šojat, 1982: 411). U imperativu glagola naglasak se „slaže s prezentskim naglaskom, s izuzecima u pluralu, s

nastavkom *-ete*, koji privlači na sebe akcent (ostvaruje se kao "na penultimi)", *digněte, viděte* (Šojat, 1982: 413).

5. Slavonski dijalekt

Slavonski dijalekt ili arhaični šćakavski dijalekt obuhvaća staroštokavske govore „što su smješteni u slavonskoj Posavini, slavonskoj Podravini, u srednjem istočnom dijelu Slavonije, u hrvatskom dijelu Baranje, te u nekim mjestima izvan granica Republike Hrvatske“ (Kolenić, 1998: 101), slavonskim se dijalektom govori izvan granica Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Mađarskoj. Kada govorimo o literaturi koja se bavi slavonskim dijalektom, neizbježan je rad Stjepana Ivšića (*Današnji posavski govor*, 1913.), Josipa Hamma (*Štokavšina Donje Podravine*, 1949.), Stjepana Sekereša (*Govor Slavonske Podravine*, 1974.), Božidara Finke i Antuna Šojata (*Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca*, 1975.) (Kolenić, 1998: 101), te Ive Lukežić (*Polazišta i teze za opis iločke skupine govora*, 1996.). Prostiranje slavonskog dijalekta usko je vezano uz tri rijeke koje prolaze navedenim područjem, a to su Sava, Drava i Dunav, prema tome slavonski dijalekt se dijeli na posavski, podravski i podunavski (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 10). Govor slavonske Posavine obilježava ikavsko i ikavsko-jekavski ostvaraj jata: „Ikavski se govori u zapadnoj i istočnoj slavonskoj Posavini . . . Ikavsko-jekavski se govori u središnjoj Slavonskoj Posavini. U tim govorima dugi jat daje *i*, kratki *je*“ (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 11). Ekavski ostvaraj jata imaju govori južno i zapadno od Vinkovaca (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 12). Govori slavonske Podravine imaju ekavski ostvaraj jata, a ako pogledamo naglašavanje ta dva govora (slavonske Posavine i Podravine), vidljiva je arhaičnost u naglašavanju (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 12-13). Oko Našica izgovor jata je zatvoreno *e*. Ako osluhnemo hrvatski dio Baranje, vidjet ćemo da na tom području imamo ikavsko-ekavske govore (dugi jat daje *i*, kratki *e*), ikavske govore (dugi i kratki jat daju *i*) i jekavske govore. Nakon gubitka poluglasa stare skupine **skj* i **stj* mijenjaju se u *šč*, a od tuda proizlazi i sam naziv arhaični šćakavski, a tek kasnijom evolucijom jezika dolazimo do skupine *št* (Kolenić, 1998: 107). Glas *h* ne upotrebljava se u slavonskom dijalektu, a umjesto njega se može čuti uporaba glasova *j*, *v*, *k* ili se ne upotrebljava niti jedan drugi glas. Na kraju sloga *l* nije prisutan u svim kategorijama, npr. u imenica i pridjeva on je nepromijenjen, dok u glagolskom pridjevu radnom on prelazi u *o*, a *o* se „steže sa samoglasnikom ispred pa često čujemo u govorima slavonskoga dijalekta: *dô, stô, brô, obrô, zàčô*“ (Kolenić, 1988: 108).

5.1 Naglasni sustav slavonskog dijalekta

Većina govora slavonskog dijalekta koristi noviju hrvatsku akcentuaciju, pri kojoj se upotrebljava zavinuti naglasak ~ (akut), prema tome akcentuacijska slika slavonskog dijalekta sastoji se od starih naglasaka (^, ~, ") i dva nova naglasaka (` , ´) (Kolenić, 1998: 103). Pojava poludugog saltansa zabilježena je od strane Josipa Hamma, koji tvrdi da je on sličan zavinutom (akutu), ali je kraći i ima viši skok u naglasku i niži pad iza njega. Hamm također razlikuje podravski akut (zavinuti naglasak) od posavskog akuta, a razlika leži u trajanju i rasponu glasa početnog i završnog dijela (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 24). Također, Josip Hamm zapaža da se akut može ostvariti na posljednjem slogu riječi „ali ne i naglasne cjeline i na posljednjem slogu riječi kao samostalne jedinice“ (Berbić Kolar, Kolenić, 2014:24). Akut se može ostvariti i na srednjem slogu što je prisutno i danas (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 36).

5.2 Silazni naglasci u slavonskom dijalektu

Silazni naglasak na nepočetnom slogu tipičan je za govor štokavaca. Škarić, Babić, Škavić i Varošaneć u radu *Silazni naglasci na nepočetnim slogovima riječi* to obilježje pridaju unutarnjem doživljaju jezika štokavaca „...i njihovim teškom prihvaćanju naglasnih sugestija sa strane.“ (Škarić, et al. 1987: 149). Kratkosilazni naglasak, ali i kratkouzlazni, može stajati samo na drugom slogu od kraja riječi „što znači da nije došlo do potpune promjene naglasnog mjesta“ (Kolenić, 1998: 103), riječ je dakle o djelomičnom pomicanju akcenatskog mjesta koje je karakteristično za noviju hrvatsku akcentuaciju. Također, kratkosilazni naglasak ili brzi naglasak često se nalazi na srednjem slogu *ćuprija, nosili* (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 36), ali kratki se naglasak može pronaći i iza naglasne duljine: *kāzàli*. Ivšić kratkosilazni naglasak „na posljednjem slogu iza duljine na početku 20. stoljeća . . . ostvaruje se kao dvoslogi naglasak: *Bródù*. Dugosilazni naglasak može se naći iza kratkog sloga i to nije rijetka pojava *ostô, lanjski*, a često dolazi do pomicanja dugosilaznog naglasaka na prednaglasnu duljinu kao dugouzlazni s duljinom na mjestu prethodnog naglasaka. (Berbić Kolar, Kolenić, 2014: 36).

Zaključak

U ovom radu donosi se pregled silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima u turopoljsko-posavskom i slavonskom dijalektu. Silazni naglasci na nepočetnim slogovima opisani su unutar norme hrvatskog književnog jezika, a zatim unutar ta dva dijalekta. Iz teorijskog dijela najbitnije je spomenuti da literatura koja obrađuje normu većinom naglašava da osobna imena ne trebaju podilaziti normi jer su ona dio čovjekovog identiteta te je on jako vezan uz isto. Svi ostali antroponimi trebali bi slijediti normu. Kada u pitanje dođe naglašavanje toponima, literatura također nalaže standardizaciju prema normi radi usustavljanja i pojednostavljenja jezika. Dijalekti su opisani u kontekstu svojih narječja. Glavne odrednice dijalekata poput: odraza jata, vokalizma i konsonantizma, kratko su opisane u oba slučaja. Silazni naglasci na nepočetnim slogovima učestalija su pojava u kajkavskom narječju zbog odrednice narječja koja nam govori da svi naglasci mogu stajati na svim mjestima u riječi. Sloboda naglašavanja u kajkavskom jeziku stvara kompleksnu strukturu naglašavanja koja je specifična za ovo narječje. Prema tome, u radu je detaljno prikazana pojava silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima u imenicama, pridjevima, zamjenicama, brojevima i glagolima prema djelu Antuna Šojata *Turopoljski govori* (1982.). Slavonski dijalekt ukratko je opisan u odnosu na njegovo pripadanje štokavskom narječju, a u radu se također donosi podjela slavonskih dijalekata s obzirom na prostor i odraz jata. U slavonskom dijalektu pojava silaznog naglasaka na nepočetnom slogu vrlo je rasprostranjena pojava, no manje je kompleksna od kajkavskog narječja. Također u radu su navedena osnovna obilježja štokavskog naglasaka, tj. slavonskog dijalekta poput vokalizma, konsonantizma i odraza jata. Pri opisivanju naglasnog sustava slavonskog dijalekta rad se koristi djelima *Slavonski dijalekt* (1998.) Ljiljane Kolenić i *Sičanske riči* (2014.) autorica Berbić Kolar Emine i Kolenić Ljiljane.

Literatura:

Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna, Znika, Marija, 2005. *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb

Berbić Kolar, Emina; Kolenić, Ljiljana, 2014. *Sičanske riči*, Osijek: Sveučilišta J. J. Strossmayera, Učiteljski fakultet (monografija)

Delaš, Helena, 2013. *Hrvatska preskriptivna akcentologija*, Pergamena, Zagreb

Kolenić, Ljiljana, 1998. *Slavonski dijalekt*. *Croatica*, vol. 27, br. 45-46, str. 101-116.

Lončarić, Mijo, Celinić, Anita, 2010. *Dalibor Brozović o kajkavštini*, *Kaj*, 43 (215)(5-6), str. 81-92.

Lončarić, Mijo, 1996. *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb

Silić, Josip; Pranjković, Ivo, 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb

Škarić, Ivo, Babić, Zrinka, Škavić, Durđa, Varošaneć, Gordana, 1987. *Silazni naglasci na nepočetnim slogovima riječi*, *Govor IV*, 139-152

Šojat, Antun, 1982. *Turopoljski govori*. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, vol. , br. 6, str. 317-493.

Vukušić, Stjepan, 2007. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*, Globus, Zagreb

Izvori:

diftong. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Zadnja posjeta 3. 9. 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15047>.

metataksa. Hrvatski jezični portal, Zadnja posjeta 3.9.2020. Dostupno na: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

metatonija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Zadnja posjeta 3. 9. 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40396>